

xement a la figura d'Aina Moll (ARNAU I SEGARRA 2021: 181-186; MARÍ I MAYANS 2020: 21), però potser encara cap que surti de les fronteres estrictes del domini lingüístic català, tot i que, com hem vist, Aina Moll va ser precursora en la recerca lingüística a l'estranger i va tenir cura de difondre la política lingüística de Catalunya a països com Mèxic, el Quebec i el Canadà, Bèlgica i Suècia, entre molts d'altres. El 2021 la Direcció General de Política Lingüística del Govern de les Illes Balears va convocar el Premi Aina Moll, associat a l'Escola d'Estiu de Lingüística Catalana, una escola que cerca oferir formació en lingüística catalana a estudiants de grau o de postgrau, amb atenció especial als qui es troben en universitats de fora del domini lingüístic. Caldria emprendre altres iniciatives semblants perquè el llegat immaterial d'Aina Moll s'estengués fora de les fronteres estrictes del domini lingüístic català. Finalment, si volem que en el futur hi hagi més Aines Moll, és important difondre la seva figura entre els joves, mostrar de quina manera va ser pionera pel fet de participar en activitats de recerca (estades, congressos, treball de camp), en què rarament participaven les dones en aquell temps, o de ser la primera catedràtica de francès de l'Estat espanyol i la primera directora general de Política Lingüística. Un dels obstacles amb què s'han topat les dones acadèmiques al llarg de la història és que les seves aportacions sovint s'han rebut com a fets aïllats, sense passat ni futur. En aquest sentit, és important recordar que Aina Moll va ser el referent d'una generació de dones que es varen dedicar professionalment a la llengua, bé des de l'ensenyament, bé des de l'escriptura literària o la recerca. Amb paraules d'ARNAU I SEGARRA (2021: 189), en molts sentits, Aina Moll «fou feminista, sense, probablement, haver-s'ho plantejat mai».

Pensar la literatura, construir un país: de Joaquim Molas als moletes

JORDI MARRUGAT

Universitat de Barcelona

jordimarrugat@ub.edu

1. MOLAS (2021a): Joaquim Molas, *El mirall de la vida. Dietari 1956-2015*, Rosa Cabré i Maria Capdevila (eds.), Barcelona: Edicions 62; «Biografies i Memòries» 100.
2. MOLAS (2021b): *Paraula de Joaquim Molas. Cinquanta-sis entrevistes (1969-2014)*, Llorenç Soldevila i Balart (ed.), Lleida, Vilanova i la Geltrú: Punctum, Aula Joaquim Molas.
3. LLANAS I SOLDEVILA (2022): Manuel Llanas i Llorenç Soldevila (eds.), *Àlbum Joaquim Molas*, Barcelona: Ajuntament.

Qualsevol persona de cultura, i tothom ho és, integra tot el seu ésser en la col·lectivitat en tant que participa de les formes convencionals que aquesta es va donant a si mateixa dins de la que ho és per excel·lència, la llengua. Si, a més, aquesta persona és conscient de tal integració i hi dedica voluntariosament la vida sencera, tot allò que pensa, escriu i fa, àdhuc en la intimitat, adquireix un valor col·lectiu —al marge de la conveniència o no de fer-ho públic. No és el que sol passar amb la majoria de dietaristes del nostre temps —que publiquen per forçar la validesa comunitària d'un jo aïllat per la seva irreflexió. És, en canvi, el que passa sense cap mena de dubte amb Joaquim Molas. Ja ho demostrava l'edició feta en vida de diversos fragments del seu dietari, que Rosa Cabré i Maria Capdevila incorporen avui entre el gruix inèdit d'aquest text que recorre els anys que van del 1956 al 2015 no tan sols de la vida de l'autor, sinó de la seva incorporació plena, conscient, activa i transformadora a la llengua, la cultura, la política i la societat catalanes. No és, per tant, només un dietari privat, sinó, tal com n'apunta el títol, un mirall de la vida personal (MOLAS 2021a: 47), que, en el cas de Molas, vol dir també, col·lectiva: un reflex valuósíssim d'aquest mig segle llarg de Països Catalans durant el qual s'ha operat a gran escala de manera especialment incisiva sobre el conjunt de la història anterior amb conseqüències transcendents per a la cultura posterior. *El mirall de la vida* és, doncs, un llibre que, com tota gran obra, depassa els límits personals i cronològics que n'emmarquen l'execució material. Llegir-lo, com hi ha qui hi sembla fatalment destinat, per fer-ne safareig de marmanyera és, simplement, no llegir —i Molas, sagaç com era, tampoc no ho posa fàcil, amb un dietari majoritàriament «despullat d'anècdotes» (MOLAS 2021a: 219). Per això resulta tan reveladora —anava a dir allisonadora— la lectura en paral·lel del recull d'entrevistes públiques fetes al mateix Molas al llarg de quaranta-sis anys de carrera que ens ofereix Llorenç Soldevila. L'home privat i l'home públic s'entrellacen de manera indescindible en cadascun d'aquests dos llibres complementaris que es reprenen de manera literal en diversos moments (com ara MOLAS 2021a: 114 i MOLAS 2021b: 450). Malgrat les previsions respecte del valor testimonial de les entrevistes que el mateix Molas s'encarrega d'enunciar: «Els estudiosos del futur tindran moltes entrevistes, que, malgrat tot, són indirectes i que, per tant, s'hauran d'agafar amb pinces» (MOLAS 2021a: 394).

Un dels motius especialment visible en els primers anys, però que recorre els dos volums de cap a cap, és la voluntat gairebé obsessiva per reconstruir una cultura arrasada pel franquisme. Molas encarna l'home de lletres modern per excel·lència i carrega sobre les pròpies espatlles el pes titànic de la necessitat de bastir les infraestructures que fonamenten tota cultura moderna —editorials, mercat, públics, crítica, tradició, universitat, mitjans de masses, paraliteratura i gèneres populars, etc. No és en va que Porcel afirma, de la seva obra inicial, que «representa, en la història del país, el centro y los inicios del movimiento cultural más firme y vasto que se ha producido desde que, alrededor de Eugeni d'Ors, se echó adelante el Noucentisme» (MOLAS 2021b: 19). Tal com repassa Cabré en la introducció al dietari i en donen fe les entrevistes, Molas va acomplir part d'aquest

programa amb èxits rotunds i memorables al llarg de la seva trajectòria. Paradoxalment, però, aquesta es desenvolupà en uns anys en què ell mateix anà testimoniant com els fonaments i els grans bastions d'aquella cultura moderna s'anaven esvainent en l'aire. Ja en les primeres entrevistes del 1969 amb Porcel, se'n mostrava conscient en enumerar els grans poetes del moment, «Josep Carner, J. V. Foix, Pere Quart, Salvador Espriu i Gabriel Ferrater», per acabar puntualitzant: «potser això ja no és sinó el final d'una gran etapa, que comença amb Maragall i Alcover i que abraça mig segle llarg. Però de moment està bé, molt bé. Demà, ja veurem quin vent bufarà» (MOLAS 2021b: 19 i 34). Són els noms que van establir la modernitat en la literatura catalana, aquesta gran etapa oberta per Maragall i que estava arribant al final. Molas ho estava explicant paral·lelament en els articles que aquests mateixos 1968-1969 publicava a *Serra d'Or* i que acabarien recollits a *Una cultura en crisi* (1971). Marcaren l'entrevista de Porcel del 1976 (MOLAS 2021b: 55-65), reaparegueren en la de Coca del 1980 (MOLAS 2021b: 76-77) i avui podem veure com van formular-se inicialment al dietari (MOLAS 2021a: 192, 205-206 o 215), on posteriorment ja s'empra amb tota naturalitat la noció de «cultura postindustrial» (MOLAS 2021a: 288) o, àdhuc, de «postmodernitat» (MOLAS 2021a: 397), amb consciència que el gran canvi el marcà l'any 1968 (MOLAS 2021a: 358). Amb la lectura del dietari, podem testimoniar les reflexions, els dubtes i les crisis pels quals passava Molas a mesura que anava bastint el seu projecte d'arrels modernes en una societat postindustrial. Presta especial atenció als records i a les morts de Ferrater, Rodoreda, Riba, Espriu, Foix, Marià Manent i Teixidor, «el darrer representant d'una època» (MOLAS 2021a: 401). Es produeix així una dialèctica de construcció i desfeta d'estructures i discursos moderns en plena postmodernitat que desemboca en un Molas, el dels darrers anys, desenganyat, desinteressat, poc disposat a comprendre o acceptar el nou entorn cultural i a participar-hi: «M'adono que el món que visc no m'interessa. Que no l'entenc» (MOLAS 2021a: 650, o 634 i 742, cosa que provoca comentaris com els de 477, 652-653, 686 o 694). És una actitud que també es detecta en les últimes entrevistes (MOLAS 2021b: 429-431, 437 o 442-443). No obstant això, no deixa mai d'examinar el seu temps a consciència (MOLAS 2021a: 713-714 o 772-781; o bé MOLAS 2021b: 363-371). I sembla que la seva tasca troba un sentit final quan pot tancar el fragment de dietari sobre la mort del seu deixeble, i també constructor cabdal, Jordi Castellanos, escrivint: «Sortosament, ha deixat escola» (MOLAS 2021a: 152). En efecte, Castellanos i Molas, que s'ho negava rotundament el 1969 (MOLAS 2021b: 32), han creat escola. Són, sens dubte, dos dels pilars centrals sobre els quals s'ha assentat la cultura catalana dels anys seixanta ençà, especialment en l'àmbit més autoconscient, sofisticat i, alhora, fràgil, el de la recerca acadèmica.

Molas explica amb prou detall i claredat com va anar desenvolupant la seva metodologia crítica, lectora i investigadora, sobre quines experiències, referents i nocions. Mostra una consciència tan clara de com havia evolucionat el positivisme vuitcentista o de les mancances de Lukács, que es fa difícil entendre l'èxit de la caricatura que s'ha fet durant dècades del seu historicisme i el dels que el van

seguir, titllant-los, precisament, de positivistes i lukacsians —les declaracions en aquesta línia avui ja només poden llegir-se com a fruit de la incomprensió, la voluntat de descrèdit a qualsevol preu o la niciesa més estulta. Un cop més, pot resseguir-se en el dietari una part del procés (MOLAS 2021a: 172, 217 o 266-268) que porta a les conclusions que sobre aquests temes exposa al dietari i a les entrevistes (MOLAS 2021a: 912; MOLAS 2021b: 41-42, 72 o 110-112); i la seva aplicació en resultats concrets, com l'estimulant lectura que fa de Màrius Torres (MOLAS 2021a: 107-110). A més, també s'hi poden llegir els esquemes de major abast que va muntant per fixar una explicació interrelacionada de la història, la societat, la cultura i la literatura catalanes dels segles XIX i XX (MOLAS 2021a: 181-182 o 214), que, així mateix, fonamenten la visió que en dona a les entrevistes, ambdues confluents amb la de molts articles i, cal pensar, la que transmetia a les classes.

La formulació sintètica de la metodologia que estableix Molas apareix igual a ambdós llibres: «Literatura és, a la vegada, un producte històric i una creació de llenguatge» (MOLAS 2021a: 212 i MOLAS 2021b: 42). Sense que això en revoqui la validesa, resulta especialment significatiu que sigui una enunciació de base dualista en un autor que tendeix a aquesta forma d'organització del real. És ja clàssica la sistematització que va fer de la literatura catalana com una dialèctica entre ordre i aventura o de les avantguardes literàries catalanes com un fenomen entre imitació i originalitat. Al dietari afirma que «la humanitat es redueix a dos grans tipus», «els teòrics» i «els pragmàtics» (MOLAS 2021a: 197); que la història de la humanitat és la «lluita de les forces racionals per dominar les irracionals» (MOLAS 2021a: 269); o que «hi ha dos tipus d'estil» (MOLAS 2021a: 342). Troba «en dos tipus: unes de generals i unes altres de locals» les raons per les quals és més difícil triomfar en la societat dels seixanta que en l'anterior (MOLAS 2021a: 206). Així com insisteix repetidament en la dinàmica de creació i destrucció com a gènesi del text literari (MOLAS 2021a: 39, 52, 67 o 244).

Un dels motius més recurrents del dietari és la reflexió sobre aquest mateix. Molas s'hi planteja sovint què és un dietari, què ha de fer constar en el seu i quin valor té. Les respostes varien al llarg del temps. Dubta molt —tant pel que fa a aquestes pàgines com al conjunt dels escrits publicats. I ho planteja amb una honestat recurrent. Semblantment, per ell, els referents principals del gènere dietarístic són clars, però també diversos: Pla, Manent i Foix (MOLAS 2021a: 85 o 489-490). Això genera un text que no és pròpiament un projecte literari com ho són *El quadern gris*, *El vel de Maia* o *Diari 1918*. És, en conjunt, indefinit, repetitiu i canviant —i l'autor n'és del tot conscient (MOLAS 2021a: 357, 470, 495 o 916-917 i 921-922). Combina tota mena de notes: records, reflexions, aforismes, transcripcions de converses, descripcions paisatgístiques més o menys poètiques, lectures, projectes culturals, narracions de viatges o constatacions anecdòtiques. Però, per posar un exemple il·lustratiu de la variació indefinida com es constitueixen, Molas evita molt a consciència aquestes últimes —o les destrueix, primer perquè el comprometen políticament durant el franquisme, després per banals— fins que el 1980 afirma penedir-se'n (MOLAS 2021a: 283-284) i, a

partir de maig del 1982 (MOLAS 2021a: 291), comencen a aparèixer una mena de notes d'agenda, escarides, funcionals, per al record, que tornen a desaparèixer i reaparèixer de manera arbitrària durant els anys següents —igual que la mala consciència per haver evitat l'anècdota (MOLAS 2021a: 320 o 398)— fins que es converteixen en predominants en les anotacions datades al segle XXI. O bé el 1987 el dietari passa a voler ser «una mena de guió per a unes futures memòries» (MOLAS 2021a: 325) amb un tipus d'anotacions que ja havien aparegut abans, que ara tampoc no seran predominants i que poc després presenta com a involuntàries (MOLAS 2021a: 335). És clar que això converteix *El mirall de la vida* en la mena d'obra que interessava a Molas, la que sorgeix no dels qui «compleixen amb les lleis i els gestos de la institució literària», sinó d'«aquells tipus que són a la frontera de la literatura, els qui escriuen vulnerant totes les lleis de la institució literària» (MOLAS 2021a: 401).

Les paraules que escoltem en aquests dos llibres es complementen amb imatges i paraules de companys de vida en l'*Àlbum Joaquim Molas*. Es tracta d'una bellíssima edició que permet fer-se una idea molt ben documentada de la vida, l'obra i el llegat del protagonista. Els primers sis capítols en ressegueixen la trajectòria a través de les presentacions dels editors, Manuel Llanas i Llorenç Soldevila, la tria d'imatges i l'antologia de tota mena de textos del mateix Molas, inclosos molts fragments de les entrevistes recollides a *Paraula de Joaquim Molas*. La imatge que n'obtenim, però, no és redundant amb la dels altres dos llibres, ja que en aquest cas la funció dels editors ha consistit a construir-ne una de coherent i completa, biogràfica i històrica, sense fissures. En el setè capítol és Molas qui retrata altres escriptors, des de Víctor Català fins a Montserrat Roig, a través de fragments de textos de procedència diversa. Tot seguit, es recullen «sentències i reflexions molianes» i es dona una imatge de «La Barcelona de Joaquim Molas». Finalment, l'objectiu de la càmera s'obre. Els capítols 10, 11 i 12 recullen testimonis molt variats sobre Molas: paraules d'«escriptors i amics», cartes d'autors amb els quals es va escriure i textos de deixebles —que tanquen circularment el llibre sumant-se al que ofereix Joan-Lluís Marfany com a pròleg. És, en conjunt, una magnífica proposta per entrar en la comprensió d'aquesta enorme figura i de la seva significació cultural.

A més, apunta línies de recerca que poden esdevenir fonamentals sobre la literatura de finals dels anys cinquanta als setanta, especialment amb la publicació dels tastos epistolars. Una de les cartes de Foix és un poema en prosa en l'estil habitual de l'autor que, per la seva funció més immediata, ajuda a comprendre com funcionen. Les cartes amb Villalonga documenten els orígens dels enfrontaments entre Vidal Alcover i Molas tal com aquest els havia explicat (MOLAS 2021b: 42-43). Les cartes d'Oliver, ja conegudes del *Diàleg epistolar il·lustrat (1959-1982)* publicat per Xavier García el 2015, poden ajudar a situar molts dels seus textos en funció de l'interès per «l'humor negre» que hi demostra, de la crítica que fa de Carner o de l'esmena a la totalitat que proposa respecte del teatre català. Els epistolars amb Rodoreda i Espriu permeten resseguir-ne els processos

de revisió i publicació d'obres a Edicions 62. Fuster dona mostres, en unes cartes ja editades per Garcia i Raffi al volum 12 de la seva *Correspondència* —excepte una petita postal que l'àlbum reproduïx fotogràficament i de la qual només se n'havia donat notícia— tant de la seva consciència crítica valencianista com de l'habitual sornegueria barruda, a l'alçada de la qual sap posar-se Molas. Finalment, els epistolaris amb Porcel, Benet i Jornet, Moix i Roig deixen apuntada l'enorme influència que exercí Molas sobre els més grans escriptors joves coetanis no només en la línia realista social a què l'ha reduït una tipificació ridícula (que ell mateix nega a *MOLAS 2021a*: 338). Aquesta es dona habitualment aparellada amb l'ús despectiu del concepte «moletes» per referir-se als deixebles acadèmics que tanquen l'àlbum amb evocacions personals i lectures interpretatives, moltes de les quals inèdites, seguides d'una llista de tesis doctorals dirigides pel mestre.

Resulta remarcable que el llibre assumeixi amb satisfacció aquest apel·latiu que durant dècades s'ha llançat com a insult denigrant als alumnes i deixebles de Molas. Els editors s'hi declaren, ja en la primera línia, «“moletes” convictes i confessos» (p. 6); el prologuista s'hi presenta com a «degà dels “moletes”» (p. 9), explica l'origen del terme i l'humor amb què el van assumir des del primer dia i acaba afirmant «l'orgull de dir-se “moletes”» (p. 15); o bé es recull un fragment sota l'epígraf «Caracterització dels “moletes”» (p. 364). La paraula que encara avui alguns empenen com a simple desqualificació sense ni tan sols comprendre'n les implicacions perd la funció original per esdevenir un concepte ple de significat. És una operació tan antiga com la que va donar nom a barrocs, impressionistes, modernistes o cubistes precisament perquè van ser capaços de renovar col·lectivament l'estat cultural del seu temps. Avui, aquests tres llibres ajuden a veure encara més clar fins a quin punt Joaquim Molas va esdevenir un revulsiu cultural que ha fonamentat tot el que va venir després. Inclosos, per descomptat, els anti-moletes.

Una literatura possible, de Josep Iborra

VÍCTOR LABRADO

victorlabrado@gmail.com

IBORRA (2021): Josep Iborra, *Una literatura possible*, València: Institució Alfons el Magnànim, Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació; «Obra Literària de Josep Iborra», 1, 2.

La publicació de la sèrie «Obra Literària de Josep Iborra» és una operació editorial de llarg alé que difícilment hauria estat possible si, des del 2015, no hagués començat una nova etapa a la Institució Alfons el Magnànim, tan diferent de